

ВИДИ ПРАВОВОГО ФЕНОМЕНУ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ВИОКРЕМЛЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

TYPES OF THE LEGAL PHENOMENON OF DISCRIMINATION AND THE ISOLATION OF DISCRIMINATION ON THE BASIS OF GENDER

Заросило В.О., д.ю.н., професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-9572-7530

Вацюк В.О., к.ю.н., доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності,
Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-8705-6223

Крютченко Л.А., к.ю.н., доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-науковий інститут права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID ID: 0009-0005-1289-9935

У науковій статті встановлено, що в суспільстві з самого початку його існування виникло явище дискримінації. Зазначене явище активно розвивалося у різні часи у різних суспільно-економічних формаціях. При цьому дослідники, які вивчали зазначене явище виокремлювали найбільш типові форми дискримінації, але стверджували, що вона існує в будь-якому суспільстві.

Доведено, що форми дискримінації виникали і зникали у різних суспільствах, проте головним видом дискримінації вважається дискримінація за ознакою статі, яка зародилася ще в доісторичні часи і існує до сьогодні. Підставами для виникнення зазначеного виду дискримінації є поділ відповідних ролей чоловіка і жінки у суспільстві. Жінці в усіх суспільно-економічних формаціях була притаманна роль народження дітей, що є незаперечним з точки зору фізіології, виховання дітей, підтримання порядку в місці проживання, забезпечення членів сім'ї їжею та т. ін. Чоловікам давалося право займатися політичними та соціальними справами, брати участь у виборах органів влади, керувати державами та іншими суспільними формуваннями.

Зазначена дискримінація існувала протягом тисячоліть. Проте у буржуазному суспільстві після певних демократичних змін виникли питання щодо надання жінкам політичних та інших прав. Протягом 19 та 20 століття в більшості країн світу були прийняті відповідні нормативні акти, які формально урівняли права жінок і чоловіків. Проте на сьогодні факти дискримінації за ознакою статі періодично фіксуються у всіх країнах.

Запропоновано окремі шляхи вирішення проблеми дискримінації за ознакою статі та розроблені окремі напрями такої діяльності.

Ключові слова: види дискримінації, дискримінація за ознакою статі, визначення дискримінації за ознакою статі, адміністративно-правове регулювання протидії дискримінації за ознакою статі, нормативні акти, суспільні ролі чоловіків і жінок.

The scientific article establishes that the phenomenon of discrimination has arisen in society from the very beginning of its existence. This phenomenon has actively developed at different times in different socio-economic formations. At the same time, researchers who studied this phenomenon have singled out the most typical forms of discrimination, but have argued that it exists in any society.

It has been proven that forms of discrimination have arisen and disappeared in different societies, but the main type of discrimination is considered to be discrimination on the basis of gender, which originated in prehistoric times and exists to this day. The reasons for the emergence of this type of discrimination are the division of the respective roles of men and women in society. In all socio-economic formations, a woman had the inherent role of giving birth to children, which is undeniable from the point of view of physiology, raising children, maintaining order in the place of residence, providing family members with food, etc. Men were given the right to engage in political and social affairs, participate in elections to government bodies, manage states and other social formations.

This discrimination existed for millennia. However, in bourgeois society, after certain democratic changes, questions arose about granting women political and other rights. During the 19th and 20th centuries, relevant regulatory acts were adopted in most countries of the world, which formally equalized the rights of women and men. However, today, facts of discrimination on the basis of gender are periodically recorded in all countries.

Key words: Some ways of solving the problem of gender discrimination are proposed and some directions of such activity are developed. Keywords: types of discrimination, gender discrimination, definition of gender discrimination, administrative and legal regulation of combating gender discrimination, regulatory acts, social roles of men and women.

Питання дискримінації є вічним питанням, адже воно зародилося з виникненням людського суспільства. Протягом сотень років види і форми дискримінації виникали або зникали, проте основним видом дискримінації на сьогодні є дискримінація за ознакою статі. Вивчення та аналіз зазначеної дискримінації є досить складним і вимагає аналізу багатьох наукових праць у різних галузях суспільства. У статті поставлено завдання визначити форми і види дискримінації та проаналізувати найбільш поширений вид дискримінації – дискримінації за ознакою статі.

Зазначена дискримінація має досить глибокі корені і її усуненню перш за все заважають саме соціальні ролі

чоловіків і жінок. На сьогодні в більшості країн світу прийняті національні нормативні акти щодо усунення зазначеної дискримінації, а також прийняті відповідні міжнародні документи.

Разом з тим на сьогодні у всіх країнах фіксуються непоодинокі факти дискримінації за ознакою статі. Тому запропоновано окремі напрями діяльності як держав так і громадських організацій у сфері протидії даному соціальному феномену. Напрями формування негативного ставлення до дискримінації за ознакою статі мають включати не тільки правові засоби, але й використання засобів масової інформації, закладів освіти та т. ін.

Метою пропонованого наукового дослідження є аналіз видів дискримінації у суспільстві та вивчення найбільш поширеного виду дискримінації – дискримінації за ознакою статі, а також розроблення окремих пропозицій щодо усунення даного соціального феномену.

У суспільстві поняття дискримінація в тому вигляді, який існує зараз з'явилося у 20 столітті. У словникові Британіка (Britannica) дискримінація трактується як «навмисне або загально сформоване диференційоване ставлення до осіб або соціальних груп через певні узагальнені риси. Об'єктами дискримінації часто є меншини, але вони також можуть бути більшістю, оскільки чорні люди перебували під режимом апартеїду в Південній Африці. Здебільшого дискримінація призводить до певної форми шкоди або невідгукного становища для цільових осіб або груп» [1].

При цьому у словнику наводяться окремі види дискримінації такі як «расизм, сексизм, антисемітизм, гомофобія, трансфобія, класовість, lookism (дискримінація на основі зовнішнього вигляду) і ейблеїзм (дискримінація на основі інвалідності)» [1].

Розгляд цього явища та його наслідків для осіб, які піддаються дискримінації є необхідним, а також необхідним є питання зменшення різних видів дискримінації.

Очевидно, що всі люди багатовимірні, і тому їх не можна класифікувати або визначати відповідно до однієї або кількох характеристик. Кожен з нас має свої особливості статі, зріст, вік, національність та т. ін. і якийсь окремий аспект нашої особи не обов'язково має бути більш важливим, ніж решта. Таким чином, будь-яка особливості особистості людини або будь-яка їх комбінація може бути причиною дискримінації.

Окремо слід визначити причини виникнення різних видів дискримінації. Дослідники розрізняють досить багато причин, серед яких можна виділити наступні:

- політичні до яких відносяться наприклад, домінування окремих націй та дискримінація інших націй за ознакою походження, наприклад, дискримінація єврейської нації в Європі в 18-19 сторіччях, яка переросла у відкритий геноцид під час правління Гітлера у Німеччині;
- соціальні, серед яких мабуть можна виділити дискримінацію за ознаками статі, тобто стереотип, який формувався віками, про те що жінка має свої ролі, які відрізняються від ролі чоловіків у суспільстві, тобто вона народжує дітей, турбується про утримання осіб які проживають разом з нею, готує їжу та прибирає, але вона не повинна займатися політикою і розуміти політичні та інші питання, а також брати участь у громадському житті;
- расистські, тобто наприклад, біла раса, або особи, які мали білий колір шкіри протягом історичного розвитку наприклад, у Сполучених Штатах Америки здійснювали дискримінацію стосовно представників, темношкірого та інших рас, яка також перетворювалася на спроби фізичного знищення осіб, які хотіли мати рівні права з представниками білого населення;
- за зовнішніми чи іншими ознаками такими як відмінність від інших людей за зовнішнім виглядом, кольором шкіри, наявністю окремих рис інвалідності і т. ін.

Існують й інші підходи до визначення причин дискримінації [2].

Окремо треба проаналізувати види дискримінації за різними причинами та обставинами.

Якщо проводити аналіз з точки зору права то можна виокремлювати також досить специфічні риси дискримінації. Можна виділяти дискримінацію по суб'єкту. Тобто можна виділяти дискримінацію, яка застосовується приватними особами або від інститутів державної влади.

Таким чином дискримінація може здійснюватися суб'єктами, які наділені певними повноваженнями, або такими, які зазначених повноважень не мають. При цьому слід зазначити, що є певні види дискримінації, які здійс-

нюються навіть з боку громадських та інших організацій. Наприклад, окремі громадськості організації не беруть на роботу жінок, у зв'язку з тим, що вони можуть завагітніти та піти у відпустку по догляду за дитиною, а виконання службових обов'язків передбачає тільки постійну зайнятість. Спостерігається і прихована дискримінація за ознакою статі і в релігійних організаціях. Наприклад, жінкам в окремих випадках, особливо у православних організаціях, заборонено заходити до церкви без хустки чи у штаних. Можна сказати, що це дискримінація за зовнішнім виглядом, але вона стосується лише жінок.

Щодо приватних осіб, то дискримінація може здійснюватися на основі неприязнених відносин, зовнішнього виду, віку, статі та т. ін.

Дискримінація, яка вчиняється з боку державних організацій в переважній більшості є частиною державної політики і вважається найбільш небезпечною. У даному випадку дискримінація може визначитися як частина державної політики. Якщо держава є підписантом відповідних міжнародних конвенцій, то така поведінка посадових осіб може призвести до певних ускладнень на міжнародному рівні. [4] Разом з тим окремі держави, наприклад, Російська Федерація, яка здійснює дискримінацію стосовно громадян України на захоплених територіях України не дотримується жодних вимог, міжнародних угод, конвенцій та міжнародного законодавства в цілому [5].

При цьому треба визначити такі типи дискримінації як легальна та нелегальна. В переважній більшості їх можна виокремлювати у діяльності державних службовців, тобто вони легально можуть обмежувати права наприклад, національних меншин, порушуючи законодавство, яке забороняє це робити, або нелегально застосовувати ті ж самі форми і методи.

Як видові ознаки дискримінації пропонується визнавати позитивну та негативну дискримінацію. Позитивна дискримінація відбувається у випадках встановленні відповідних негативних відмінностей у певної соціальної групи чи раси або нації. Зазначені відмінності ставлять такі групи вище ніж інші групи тобто вони мають певне привілейоване становище.

Негативна дискримінація полягає в тому, що встановлюються окремі позитивні відмінності стосовно окремих рас, націй чи соціальних груп, які призводять до того, що раси, нації чи соціальні групи стають у менш сприятливе та вразливе становище у порівнянні з іншими.

Зазначені процеси взаємопов'язані, позитивна дискримінація однієї групи, раси чи нації призводить відповідно до негативної дискримінації інших рас націй і стосовно осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень соціальних груп.

Можна виокремлювати також виділити активну і пасивну дискримінацію. Активна дискримінація означає вчинення певних дій або навіть бездіяльності, які спрямовані перш за все на порушення рівноправності, наприклад, встановлення рівної заробітної плати чоловікам та жінкам. Негативна дискримінація з іншого боку передбачає недбале або недосконале виконання певних дій, які практично можуть вирішити питання про забезпечення рівних можливостей.

Окремі дослідники визначають пряму та непряму дискримінацію [6]. При прямій дискримінації рівноправність порушується запереченням певних прав, свобод, обов'язків тощо у певних осіб, а за непрямої створюються перешкоди у реалізації.

Наприклад, якщо прямою дискримінацією буде обмеження права на соціальне забезпечення, припустимо, щодо представників певної раси або національності шляхом встановлення правової норми, що прямо їх обмежує, то непрямою – встановлення, з одного боку, норми, згідно з якою реалізація такого права може бути здійснена, але відбувається порушення і норма не виконується.

Непряма дискримінація в переважній більшості є непомітною, наприклад, неможливості призначення на посаду жінок, у зв'язку з тим, що вони не володіють певними знаннями у окремих галузях. У окремих штатах США при тестуванні на зайняття посади поліцейських всі кандидати повинні знати будову двигуна автомобіля та його основних частин, що звичайно не завжди знають жінки та т. ін.

Таким чином, дискримінація має безліч видів проявів, які можна класифікувати використовуючи різні підстави. В цілому дискримінація має різноманітні форми і великі масштаби.

Якщо порівняти всі види дискримінації то найбільш поширеною, на нашу думку та розповсюдженою вважається дискримінація за ознакою статі.

Корені зазначеної дискримінації лежать у самій природі відносин між представниками різної статі. З самого початку виникнення людського суспільства за жінкою закріпилися обов'язки перш за все народжувати дітей, турбуватися про них, підтримувати їх до тих пір поки вони не виростуть, забезпечувати їжею як дітей так і чоловіка та виконувати всі обов'язки у місці проживання.

Пізніше вже у Давній Греції незважаючи на певну демократичність соціального устрою жінки мали перелічені вище обов'язки і вони не допускалися до масових зборів, їх не можна було обирати суддями та допускати навіть спостерігати за Олімпійськими іграми [7, 8]. Ще більше змінилось становище жінки у Давньому Римі. Жінку можна було продати, позбавити всіх засобів до існування та т. ін.

Проте вже в той час почали формуватися окремі правові норми стосовно окремих прав жінок, особливо це стосувалося цивільного права. Проте питання про скасування дискримінації не стояло на порядку денному. Випромож Середньовіччя становище жінок у суспільстві не змінилось. Активну роль у поширенні дискримінації за ознакою статі стала відігравати церква, яка впроваджувала у суспільній свідомості поняття про головну роль чоловіків у суспільному і політичному житті і допоміжну роль жінки [9].

У буржуазному суспільстві вперше почало підніматися питання про рівноправність чоловіків і жінок. Перш за все постало питання про участь жінок у політичному житті, а саме можливість брати участь у виборах органів влади. В цілому у зазначений період виникають поняття щодо рівності всіх людей і відповідно жінок і чоловіків. Виникає суфражистський рух, який вже певною мірою був присутній і на території України [10].

Зазначений рух та окремі демократичні зміни в політиці держав в цілому стали результатом того, що окремі країни на законодавчому рівні проголосили рівність [11].

В цілому рух за рівноправність жінок отримав назву фемінізм [12] дослідники визначають три етапи руху жінок за рівність прав з чоловіками.

Друга хвиля фемінізму характеризується тим, що жінки почали вимагати рівних прав не тільки в політичній

сфері, але в інших сферах суспільного життя. Були поставлені питання щодо рівного ставлення до чоловіків і жінок під час прийняття на роботу, рівності оплати праці, відповідної підтримки жінок від держави та т. ін.

Третя хвиля, яка почалася вже у середині 70-х років минулого сторіччя в цілому спрямована на питання рівності жінок і чоловіків, проте у більш широкому змісті, тобто вільний вибір статі, зміни статі та т. ін., які окремі дослідники відносять до прав людини четвертого покоління [13].

На сьогодні питання щодо дискримінації за ознакою статі не стоїть так гостро, як це було на початку XX сторіччя. В більшості країн світу вже прийняті відповідні нормативні акти, які юридично урівнюють права чоловіків і жінок. Більшість країн ратифікували відповідні міжнародні документи які вимагають припинити дискримінацію за ознакою статі [14, 15].

Проте в більшості країн Африки, мусульманського світу та в окремих випадках і в країнах Європи спостерігаються факти дискримінації за статевою ознакою. В переважній більшості це так звана непряма дискримінація, коли юридичні документи про недискримінацію за ознакою статі прийняті органами державної влади, але вони не виконуються як органами місцевої влади так і керівниками підприємств, установ та організацій. Зазначена дискримінація стосується переважно різниці в оплаті заробітної плати, участі жінок в управлінні бізнесом, прийнятті на роботу та т. ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

У підсумку дослідження необхідно визначити що питання щодо форм і видів дискримінації не можуть бути висвітлені повністю, у зв'язку з їх багатозначністю. Проте окремі питання щодо дискримінації за ознакою статі можуть бути виокремлені:

- дискримінація за ознакою статі має досить глибокі корені у суспільстві і крім того вона має підґрунтя у соціальних ролях чоловіків і жінок, що вимагає мобілізації всіх напрямів роботи по її усуненню;

- вирішення проблеми усунення дискримінації за ознакою статі неможливе лише шляхом прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів, адже як свідчать випадки здійснення непрямої дискримінації виявляються і у більшості розвинутих країн світу;

- для усунення випадків дискримінації за ознакою статі необхідно перш за все розроблення не тільки законодавчих та нормативних актів, але створення відповідного ставлення суспільства до цієї проблеми тобто використання засобів масової інформації, соціальних мереж Інтернету, а також інших засобів впливу на всіх людей у зазначеному питанні;

- формування негативного ставлення до дискримінації за ознаками статі необхідно починаючи зі школи, а також студентських і трудових колективів та громадських організацій але головне формування такого ставлення у сім'ях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Discrimination Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/discrimination-society>
2. Равліно З.П. Заборона дискримінації: загальнотеоретичне дослідження Дис. канд. юридичн. наук. Спеціальність 12.00.01 теорія та історія держави і права – Львів 2016. 198 с.
3. Декларация социального прогресса и развития. Принята Резолюцией 2542 (XXIV) Генеральной Ассамблеи от 11 декабря 1969 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/socdev.html.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text
5. Кравчук І.І. Дискримінація за національною ознакою на окупованих територіях через призму обмеження права на освіту як прояв геноциду українського народу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 1 URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/2.pdf
6. Волинець В. В. Правова сутність дискримінації та недискримінації у трудових відносинах. *Актуальні проблеми права: Теорія і практика*. 2017. № 2 (34). URL: [file:///C:/Users/VA/Downloads/4%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/VA/Downloads/4%20(2).pdf)
7. Голубченко А. Статус жінки у Стародавньому світі та Середньовіччі: теоретико-правовий аспект. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 3-8. URL: [file:///C:/Users/VA/Downloads/1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/VA/Downloads/1%20(1).pdf)
8. Чижовська Н. Еволюція прав жінок: віхи боротьби за рівноправність. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40802/1/72.pdf>
9. Шумчук Р. Роль жінки у церковному служінні за посланням Павла до Коринтян 14:34-35 *Культурологічний альманах*. 2024. Вип 3 (11). URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/8.pdf>
10. Петrenchenko С.А. Зародження та розгортання суфражистського руху в українських губерніях російської імперії. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 71. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/7.pdf>
11. Гришко В. Історичні передумови формування гендерної нерівності у суспільстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №2 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/28.pdf>
12. Мельник Т. М. Гендер у політиці. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. К.: «К.І.С.», 2004.
13. Кіс О. Дефініції фемінізму. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2000. № 17. С. 14-21.
14. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://vk24.ua/regulations_and_jurisprudence/konvencii/konvenciya-pro-likvidaciyu-vsikh-form-diskriminacii-schodo-zhinok
15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text